

Ksenofont: "Sokratova obrana"

Gregorić, Pavel

Source / Izvornik: **Godišnjak za filozofiju, 2005, 1, 1 - 11**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:601218>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Ksenofontova Sokratova obrana

PAVEL GREGORIĆ

Ksenofont je rođen u Ateni oko 430. godine pr. n. e. u aristokratskoj obitelji, a umro je kao spartanski štićenik u Korintu oko 355. pr. n. e. Kao mladić poznao je Sokrata i bio njegov veliki štovatelj, iako nije izvjesno koliko je vremena proveo u Sokratovu neposrednom društvu. Ksenofontovo glavno i najveće djelo posvećeno Sokratu jest *Uspomene na Sokrata* (prijevod M. Kuzmić u *Ksenofontovi izabrani spisi*, sv. 2, MH, Zagreb, 1899). Dva manja djela o Sokratu su *Gozba* (prijevod F. Petračić u *Platonov i Xenophonov Symposion*, MH, Zagreb, 1897) i *Sokratova obrana*.

O svom sudjelovanju u vojnom pohodu Kira mlađeg protiv Artakserksa. Ksenofont piše u svom najvažnijem povijesnom djelu, *Kirov pohod*, poznat i pod transkribiranim naslovom *Anabaza* (prijevod S. Senc u *Ksenofontovi izabrani spisi*, sv. 2, MH, Zagreb, 1899). Među povijesna djela ubrajaju se i *Grčka povijest* (prijevod A. Galjenić u *Ksenofont: Grčka povijest*, MH, Zagreb, 2001), te *Kirov odgoj* (prijevod S. Senc u *Ksenofontovi izabrani spisi*, sv. 1, MH, Zagreb, 1898).

Od političkih djela mogu se nabrojati spisi *O gospodarstvu* (prijevod M. Kuzmić u *Ksenofontovi izabrani spisi*, sv. 2, MH, Zagreb, 1899), *Hijeron ili o tiraninu* (prijevod D. Štambak u *Ksenofont: Hijeront ili o tiraninu*, GZH, Zagreb, 1980), *Agesilaj*, te *Spartansko uređenje*. Uz to, Ksenofont je napisao nekoliko spisa o privredi, lovu i jahanju.

Iako mnogi suvremeni stručnjaci osporavaju Ksenofontove literarne kvalitete i odriču mu status originalnog mislioca, u antici je bio smatran uzorom antičkog proznog stila i punokrvnim filozofom sokratovske provenijencije. O potonjemu svjedoče dvije činjenice. Prvo, Diogen Laertije uvrštava životopis Ksenofontov u svojem djelu *Životi i mišljenja istaknutih filozofa* (prijevod A. Vilhar, BIGZ, Beograd, 1991) odmah iza Sokratova životopisa, otvarajući tako niz životopisa Sokratovih učenika. Drugo, imamo antički izvještaj o tome da je Zenon iz Citija, osnivač stoičke filozofske škole, na filozofiju bio potaknut upravo čitanjem Ksenofontovih *Uspomena na Sokrata*. Štoviše, stoici su smatrali Sokrata

svojim filozofskim uzorom, pri čemu su se podjednako oslanjali na Ksenofontov kao i na Platonov prikaz.

Kakvu god ocjenu Ksenofonta kao pisca i filozofa prihvatili, ostaje činjenica da je on uz Platona naš glavni izvor svjedočanstava o Sokratu. Stoga su Ksenofontovi spisi o Sokratu nezaobilazno štivo za one koje zanima Sokratov lik i djelo. Upadljive razlike u formi i sadržaju Platonovih i Ksenofontovih svjedočanstava, međutim, navode na pitanje koje je od tih svjedočanstava bliže istini, tj. čiji je "Sokrat" bliži zbiljskom Sokratu, o čemu historiografija antičke filozofije raspravlja već stoljećima. Dok je u 19. stoljeću prevladavalo mišljenje – koje je među inima dijelio i Hegel – da vjerniji prikaz zbiljskoga Sokrata predstavlja Ksenofontov "Sokrat", u 20. je stoljeću prevladalo mišljenje da nam vjerniji prikaz pruža Platonov "Sokrat".

Za razliku od retorički složenije, filozofski dojmljivije i četverostruko dulje Platonove *Obrane*, Ksenofontova nije napisana kao Sokratov sudbeni govor, već kao niz izvještaja o Sokratovim riječima i djelima povezanih sa suđenjem. Taj bi niz izvještaja trebao uvjeriti čitatelja u prikladnost Sokratovog odvažnog govora na sudu, u neosnovanost optužbe i nepravednost presude koja je Sokratu izrečena. Ksenofontovi su izvještaji protkani komentarima u kojima on iskazuje svoje divljenje prema Sokratu. Postoje mnoge podudarnosti između Ksenofontove *Obrane* i njegovih *Uspomena na Sokrata*, te stanovite podudarnosti između Ksenofontove i Platonove *Obrane*. Na tim podudarnostima temelje se brojne i uglavnom nedovoljno konkluzivne rasprave o dataciji i međusobnom odnosu spomenutih spisa. Općenito govoreći, Ksenofontov je spis jedan u nizu *Sokratovih obrana*, antičkog žanra koji je vjerojatno bio potaknut Polikratovom *Optužbom Sokrata*, politički motiviranim retoričkim uratkom napisanim najmanje šest godina nakon Sokratove smrti 399. g. pr. n. e.

Možemo spomenuti da su neki učenjaci dvojili oko Ksenofontova autorstva *Obrane*, smatrajući da je spis ispod Ksenofontove razine te da je dijelom nastao posuđivanjem građe iz *Uspomena*. Međutim, danas prevladava mišljenje da je *Obranu* odista napisao Ksenofont. Većina suvremenih stručnjaka drži da je *Obrana* u potpunosti na Ksenofontovoj razini, a mnogi smatraju da je taj spis poslužio kao predložak za relevantne dijelove *Uspomena*. Nije isključeno niti to da je *Obrana* prvobitno napisana kao svršetak *Uspomena*, kao što je tvrdio J. P. Mahaffy.

Dok je Platonov istoimeni spis do danas sedam puta preveden na

hrvatski jezik.¹ ovo je prvi hrvatski prijevod Ksenofontove *Sokratove obrane*. Prijevod je sačinjen prema kritičkom izdanju koje je priredio E. C. Marchant, *Xenophontis Opera omnia*, sv. 2, OUP, Oxford, ²1921, 267–275.

Bilješke uz prijevod imaju dvije osnovne funkcije. Prva je da objasne likove i događaje koji se spominju u tekstu. Druga je da upute na osnovne podudarnosti između *Obrane* i drugih Ksenofontovih spisa, napose *Uspomena*, te na istaknutije paralele između Ksenofontove i Platonove *Sokratove obrane*. Bilješke bi tako trebale olakšati čitanje i izučavanje Ksenofontova teksta.

Iscrpan popis sekundarne literature relevantne za razumijevanje i ocjenu Ksenofontove *Obrane* zainteresirani čitatelj može pronaći u J. Marouzeau *et. al.*, *L'Année Philologique* 1–57 (1928–1988), s. v. Socrates Philosophus; R. D. McKirahan, *Plato and Socrates: A Comprehensive Bibliography (1958–1973)*, Garland, New York i London, 1978; te T. C. Brickhouse i N. D. Smith, *Socrates on Trial*, OUP, Oxford, 1989, str. 273–310.

Zahvalio bih Luki Boršiću na opaskama uz raniju verziju prijevoda u kojima mi je ukazao na neke propuste i naznačio poboljšanja.

Odsjek za filozofiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

¹ Josip Peričić, *Apologija Sokrata*, Tiskara D. Pretnera, Dubrovnik, 1874; Petar Petranović, *Apologija Sokratova*, Tisak i naklada Adolfa Kolesara, Bjelovar, 1901; Ferdo Pažur, *Sokratova Apologija i Kriton*, Tisak i naklada J. B. Stiflera, 1903; Kolo-man Rac, *Obrana Sokratova i Fedon*, MH, Zagreb, 1915; Anonimni prevoditelj, *Obrana Sokratova i Kriton*, Knjižara A. Čelap, Zagreb, 1940; Bratoljub Klaić, "Obrana Sokratova", *Republika* 6 (1972), god. XXVIII, str. 603–627; Luka Boršić, *Obrana Sokratova*, Demetra, Zagreb, 2000.

Ksenofont

Sokratova obrana²

[1] Čini mi se vrijednim ostaviti spomen na Sokrata i na to kako se, kad je bio pozvan na sud, postavio glede svoje obrane i svršetka svog života. O tome su pisali i drugi³ i svi su uočili njegovu hvastavost, odakle je jasno da je Sokrat zbilja održao takav govor.⁴ Međutim, nisu razjasnili da je već tada smatrao kako je smrt za njega bolji izbor nego život, pa stoga njegova hvastavost izgleda još nerazboritija. [2] No Hermogen, sin Hiponikov,⁵ bijaše Sokratov prijatelj koji je o njemu izvijestio stvari koje pokazuju da je Sokratova hvastavost bila primjerena njegovoj namisli. Naime, vidjevši Sokrata da o svemu razgovara prije nego o suđenju, Hermogen reče: [3] “Sokrate, ne bi li ipak trebalo razmisliti i o tome kako ćeš se braniti?” A ovaj mu najprije odgovori: “Ta zar ti se ne čini da sam cijeli život proživio pripremajući se za obranu?” Kad je pak Hermogen pitao “Kako to?”, Sokrat odvrati: “Jer za cijeloga svoga vijeka nisam učinio ništa nepravedno, što držim da je najbolja priprema za obranu.” [4] Kad je pak Hermogen opet rekao: “Zar ne vidiš kako su često atenska sudišta, zavedena govorom, dala pogubiti one koji nisu učinili nikakvu

² Puni naslov u rukopisima glasi “Sokratova obrana pred porotnicima”. Dodatak “pred porotnicima” (*pros tous dikastas*) ispušten je kod Diogena Laertija II.57 i Stobeja. Budući da taj dodatak ne odgovara u cijelosti sadržaju Ksenofontova spisa, neki priređivači i prevoditelji ga ne navode.

³ U prvoj polovici 4. stoljeća pr. n. e. *Sokratovu obranu* napisali Platon, Ksenofont i Teodekt, a prema nekim izvještajima i Sokratov prijatelj Kriton te znameniti govornik Lisija. Povod za te spise vjerojatno je bila Polikratova *Opužba Sokrata*. Narednih stoljeća o Sokratovom suđenju pisali su aristotelovac Demetrije iz Falera, stoik Zenon iz Sidona, platonovac Teon iz Smirne, te retori Maksim iz Tira i Libanije iz Antiohije. Osim Platonove, Ksenofontove i Libanijeve *Sokratove obrane*, te Maksimova sastava *Je li Sokrat dobro učinio što se nije branio?*, ostali spisi nisu nam sačuvani niti fragmentarno.

⁴ Usporedi početak Platonove *Obrane*, 17a–18a i 34b, te Libanije, *Obrana* §3.

⁵ Hermogen je bio sin Atenjanina Hiponika i siromašniji polubrat iznimno bogatoga Kalije, čovjeka koji je, prema Platonu (*Obrana* 20a4) na sofiste potrošio više novaca od svih ostalih ljudi svoga vremena. Hermogena spominje Platon u *Fedonu* (59b7) kao jednoga od Sokratovih prisnih drugova koji je bio nazočan pri Sokratovoj smrti, a u dijalogu *Kratil* Hermogen je jedan od Sokratovih sugovornika. Ksenofont ga ubraja među Sokratove prave prijatelje u *Uspomenama* (I.2.48) te ga ponovno navodi kao izvor svoje priče o Sokratovim razmišljanjima nakon što je protiv njega podignuta optužnica koja se nalazi u *Uspomenama* (IV.8.4–8). Taj dio teksta *Uspomena* odgovara §3–9 ovoga teksta.

nepravdu, te kako su često oslobodila one koji jesu učinili nepravdu, bilo stoga što su govorom izazvali sažaljenje ili stoga što su dopadljivo zborili?”⁶ “Ali, tako mi Zeusa,” odvrati Sokrat, “već sam dvaput stao razmišljati o svojoj obrani i dvaput mi se usprotivilo božanstvo.”⁷ [5] Kad je Hermogen rekao: “Čudno govoriš,” Sokrat opet odgovori: “Držiš li čudnim ako se i bogu čini da je bolje da uskoro umrem? Ne znaš li da sve do ovoga časa niti jednome čovjeku ne bih mogao priznati da je bolje od mene proživio život? A što je najugodnije, shvatio sam da sam cijeli život proživio pobožno i pravedno. I tako, osim što sam samoga sebe jako poštivao, otkrio sam da i moji prijatelji isto misle o meni. [6] A ako još odmaknem u godinama znam da će biti nužno platiti danak starosti i biti lošijega vida, slabijega sluha, sporijega shvaćanja i još skloniji zaboravljanju onoga što sam naučio.”⁸ Kad bih opazio da slabim i počeo samome sebi zamjerati, kako bih,” reče Sokrat, “i dalje mogao ugodno živjeti? [7] A možda me čak,” nastavi on, “bog u svojoj milosti navodi da napustim život ne samo u pravi čas s obzirom na moje godine, nego i na najlakši način. Naime, ako sada budem osuđen, jasno je da ću moći okončati na način koji ljudi zaduženi za to smatraju najlakšim, koji je za prijatelje najmanje zahtjevan, te koji izaziva najveće žaljenje za umrlim. Jer kad netko za sobom ne ostavi ništa nepoćudno niti neprilično u mislima živih, a gine zdravoga tijela i duše kadre za ljubaznost, kako bi bilo moguće za njim ne žaliti? [8] S pravom su mi se bogovi onomad⁹ protivili promišljanju obrambenog govora,” nastavi Sokrat, “kad nam se činilo da treba iznaći bilo koji način da se izbacim.”¹⁰ Jer da sam to bio učinio, umjesto da se sada oprostim od života, očito bih si osigurao da život svršim shrvan bolešću ili starošću, što je stjecište svih nedaća i prava pustoš za vedrinu duha. [9] Tako mi Zeusa, Hermogene,” reče Sokrat, “ja

⁶ Usporedi Platon *Obrana* 34b7–c7. *Gorgija* 521c7–d4. *Menon* 94e5–95a1.

⁷ I Platon i Ksenofont na više mjesta izvještavaju o Sokratovom “božanskom glasu” ili “božanskom znaku” koji mu se javljao u različitim životnim prilikama, s tom razlikom što Platon navodi da je Sokrata taj glas uvijek samo odvrćao od pojedinih nauma. Čini se da je Sokratov “božanski glas” poslužio kao temelj za dio optužbe u kojemu se tvrdi da Sokrat ne štuje tradicionalne bogove, već uvodi nova božanstva. Priroda Sokratovog “božanskog glasa” bila je predmetom rasprave i u antici i u moderno doba.

⁸ Prema Platonu, Sokrat je često spominjao svoje slabo pamćenje, iako se to čini dijelom njegove ironije.

⁹ Vidi gore §4 i bilješku 7.

¹⁰ Prvo lice množine vjerojatno se odnosi na Sokrata i njegove drugove koji su ga posjećivali u tamnici i nagovarali ga da pobjegne: vidi niže §23 i bilješku 24.

tome neću težiti, ali ako rasrdim porotnike obznanjujući koliko blagodati smatram da me dopalo od bogova i ljudi i kakvo mišljenje o sebi imam, radije ću odabrati da umrem nego da živim nedostojno slobodna čovjeka i to preklinjući da mi se udijeli mnogo gori život umjesto smrti.”¹¹

[10] Hermogen reče da je s takvim razmišljanjem Sokrat istupio pred sud pošto su ga tužitelji optužili da ne štuje bogove koje štuje grad, već uvodi druga nova božanstva i da kvari mlade,¹² te da je rekao: [11] “Ja se, ljudi, Meletu¹³ ponajprije čudim zbog ovoga: na temelju kojih on to spoznaja tvrdi da ja ne štujem bogove koje štuje grad? Zacijelo su me ljudi vidali kako prinosim žrtve za javnih svetkovina i to na gradskim žrtvenicima, oni koji su se ondje zatekli, pa i sam Melet, ako je to htio. [12] A što se novih božanstava tiče, ta kako bih ja njih mogao uvoditi kad kažem da mi se javlja božji glas i naznačuje što valja činiti? Pa i oni koji se u proročanstvima služe krikovima ptica kao i oni koji se služe objavama¹⁴ ljudi valjda prosuđuju iz glasova! Hoće li netko osporiti da se gromovi oglašavaju, da predstavljaju najveći znamen? Pa zar i sama delfijska svećenica na tronošću ne naviješta glasom božje poruke?”¹⁵ [13] A to pak da bog znade budućnost i da je nagovješćuje kome hoće, i oko toga se, kao što tvrdim, svi slažu i riječju i mišlju. No neki vele da su nagovjestitelji ptice, objave, znamenja ili proroci, a ja to nazivam “božanstvom” i smatram da rabeći to ime govorim i istinitije i pobožnije od onih koji moć bogova pripisuju pticama. Da odista ne lažem o bogu imam i sljedeći dokaz: mnogima sam od svojih prijatelja navijestio božje savjete i niti jedan jedini puta nije se pokazalo da sam bio u krivu.”¹⁶

[14] Dok su to slušali porotnici su negodovali, jedni stoga što nisu vjerovali Sokratovim riječima, a drugi čak iz zavisti što ga je i od bogova dopalo više nego njih, pa Sokrat nastavi: “Hajde, poslušajte još nešto, tako da oni među vama koji su tako odlučili mogu još manje vjerovati da me božanstva cijene. Naime, jednom se Herefont u prisustvu mnogih raspitivao o meni u Delfima i Apolon mu odgovori da nijedan čovjek od mene nije niti slobodniji, niti pravedniji, niti umjereniji, niti mudriji.”¹⁷

¹¹ Usporedi Platon. *Obrana* 38e2–5.

¹² Usporedi *Uspomene* I.1.1; Platon *Obrana*, 24b8–c1; Diogen Laertije II.40.

¹³ Vidi niže bilješku 32.

¹⁴ Gr. *phêmê* je sudbonosna riječ ili rečenica za koju se smatra da je izgovorena na božji poticaj.

¹⁵ Delfijska svećenica (Pitija) iznosila je poruke boga Apolona.

¹⁶ Usporedi *Uspomene* I.1.2–5.

¹⁷ S Gomperzom i Hackforthom dodajem *mête sophóteron* iza *sôphronesteron*.

[15] Kad su to pak čuli, porotnici su, naravno, stali još glasnije negodovati, a Sokrat je dodao: “Ali, ljudi, još je veće stvari bog u proročanstvima kazao za Likurga, čovjeka koji je Spartancima dao zakone, nego za mene. Kad je Likurg kročio u hram priča se da mu je bog rekao: ‘Razmišljam da li da te nazovem bogom ili čovjekom.’ Mene nije usporedio s bogom, ali je prosudio da mnogo nadvisujem ostale ljude. Pa ipak, niti to ne vjerujte bogu nasumce, nego razmotrite jednu po jednu od vrlina koje je bog naveo. [16] Znate li ikoga tko tjelesnim požudama robuje manje od mene?¹⁸ Ikoga tko je slobodniji – jer ja ni od koga ne primam niti darove niti plaću?¹⁹ Biste li ikoga razložno mogli smatrati pravednijim od onoga tko se pomirio s postojećim prilikama tako da ništa tuđe ne treba? Kako se ne bi razložno moglo reći da je mudar čovjek netko poput mene koji od trenutka kad sam počeo razumijevati riječi nikada nisam prestao tragati i spoznavati svako dobro koje god sam mogao? [17] Zar vam se ne čini da je dokaz toga da se nisam uzalud trudio što mnogi sugrađani koji teže za vrlinom, ali i mnogi stranci, među svima odabiru upravo moje društvo? A što ćemo reći da je uzrok toga da meni mnogi žele nešto darovati iako svi znaju da bih ja najmanje mogao novcem uzvratiti dar? Ili toga da mene nitko ne traži da mu uzvratim dobročinstvo, dok se mnogi slažu da meni duguju zahvalnost? [18] Ili toga da dok drugi za vrijeme opsade²⁰ sebe oplakuju, ja ne živim ništa teže nego kad je grad na vrhuncu blagostanja? Ili toga da dok se drugi goste skupo plaćenim poslasticama s tržnice, ja si veće užitke od tih besplatno crpim iz duše? Ako ono što sam iznio o samome sebi uistinu nitko ne bi mogao osporiti kao laž, zar ne bih s pravom bio hvaljen i od bogova i od ljudi?

[19] Pa ipak, Melete, tvrdiš li ti da ja takvim postupcima kvarim mlade? Iako dobro znamo koje vrste kvarnosti mladih postoje, navedi ako znaš nekoga tko je pod mojim utjecajem od pobožnog čovjeka postao bezbožan, od uzdržanog objestan, od umjerenog u jelu i piću proždrljivac i pijanica, od radinog mlitav ili svladan nekim drugim nevaljanim užitkom.” [20] “Ali, Zeusa mi,” reče Melet, “znam one koje si uvjerio da tebe

Postoje dva razloga za tu intervenciju. Prvi razlog je paralelizam u §16. Drugo, ova verzija Herefontova proroštva vjerojatno je proširena i dodatno urešena verzija poznata iz Platonove *Obrane* 20e6–21a8.

¹⁸ Usporedi *Uspomene* I.2.1. Ovo retoričko pitanje odgovara ‘umjerenosti’ iz proročanstva navedenog u §16. Preostale tri vrline iz proročanstva razlažu se u tri retorička pitanja koja slijede.

¹⁹ Usporedi *Uspomene* I.2.6; *Gozha* §42–43.

²⁰ Vjerojatno se misli na spartansku opsadu posljednje godine Peloponeskog rata.

više slušaju nego svoje roditelje.”²¹ “Slažem se,” odgovori Sokrat, “ali samo glede odgoja. Naime, oni znaju da se ja time bavim. Glede zdravlja pak ljudi više slušaju liječnike nego svoje roditelje. I na skupštinama jamačno svi Atenjani više slušaju one koji govore najrazboritije nego svoje rođake. Ta ne birate li i vojskovođe, dakle one za koje smatrate da su najrazboritiji glede vojnih stvari, prije nego očeve, prije nego braću, i – tako mi Zeusa – prije nego sebe same?” “Da, Sokrate,” odgovori Melet, “jer tako je i korisno i uobičajeno.” [21] “Zar ti se onda,” odvratila Sokrat, “ne čini čudnim ovo: dok najsposobniji u drugim djelatnostima ne uživaju tek jednako uvažavanje nego su cijenjeni više od ostalih, mene – kojega glede najvećega ljudskoga dobra, naime odgoja, neki izdvajaju kao najboljega – ti zbog toga sudski goniš predlažući smrtnu kaznu?”

[22] Jasno, više od toga rekli su i sam Sokrat i prijatelji koji su govorili u njegovu potporu. No, ja si nisam stavio u zadaću iznijeti sve što se događalo na suđenju, nego mi je dovoljno pokazati da Sokrat, iako je u svemu nastojao pokazati da nije niti grješan²² spram bogova niti nepravedan spram ljudi, nije smatrao da je ostajanje na životu nešto u čemu treba ustrajavati pod svaku cijenu, a i držao je da mu je već vrijeme umrijeti. [23] Da je tako razmišljao postalo je bjelodanije nakon što je izglasana presuda. Najprije, kad mu je naloženo da si odredi kaznu niti je sam to učinio, niti je prijateljima dopustio da to učine, već je govorio da bi odrediti si kaznu bilo primjereno onome koji priznaje da je počinio nepravdu.²³ Potom, kad su ga drugovi htjeli kriomice izvući iz zatvora nije se dao, nego se čak činilo da ih zadirkuje pitajući znaju li negdje neko mjesto izvan Atike gdje ne bi bio dostupan smrti.²⁴

[24] Kad je suđenje okončalo, Sokrat je kazao: “Pa dobro, ljudi, oni koji svjedoče upućuju da treba kršiti zakletvu i protiv mene lažno svjedočiti, kao i oni koji im vjeruju, sigurno su svjesni vclike bezbožnosti i nepravde. A zašto bih ja sada trebao biti manje odvažna duha nego prije osude, kad uopće nije dokazano da sam učinio išta od onoga za

²¹ Usporedi *Uspomene* I.2.49–55.

²² S Hackforthom čitam *asebês* umjesto *asebêsai*.

²³ Ovaj navod je u suprotnosti s Platonovom *Obranom* (36d-e) u kojoj Sokrat na zaprepaštenje prisutnih predlaže kao “kaznu” za svoja “nedjela” hranu u Pritaneju o trošak grada, što bijaše čast koju su uživali atenski pobjednici na Olimpijskim igrama. Na koncu ipak predlaže jednu minu kao kaznu, a na insistiranje svojih prijatelja to podiže na trideset mina (38b). Usporedi Diogen Laertije II.41–42.

²⁴ Usporedi Platon, *Kriton* 44d–46a.

što me se optužilo? Jer nije pokazano niti da ja umjesto Zeusu, Heri i njima bliskim bogovima prinosim žrtve nekim novim božanstvima, niti da se zaklinjem, niti da štujem druge bogove. [25] Odista, kako bih mogao kvariti mlade učeći ih čvrstini i umjerenosti? Osim toga, ni sami tužitelji ne navode protiv mene da sam učinio neko od nedjela za koja je predviđena smrtna kazna, poput pljačke hramova, provale, porobljavanja slobodnih ili veleizdaje. Stoga se meni barem čini čudnim kako se to vama učinilo da sam upravo ja učinio nedjelo vrijedno smrtne kazne.²⁵ [26] No niti zbog toga što ću biti nepravedno pogubljen ne treba klonuti duhom, jer ta sramota ne ide na dušu meni već onima koji su me osudili.²⁶ A još me tješi i slučaj Palameda koji je svršio vrlo slično meni.²⁷ Naime, još i danas on prima mnogo ljepše hvalospjeve od Odiseja koji ga je nepravedno dao pogubiti.²⁸ Znam i to da će mi buduća baš kao i prošla vremena posvjedočiti da nikada nikome nisam nanio nepravdu i da nisam nikoga učinio lošijim čovjekom, već da sam bio dobročinitelj onima koji

²⁵ Usporedi *Uspomene* I.2.62–64.

²⁶ Usporedi *Uspomene* IV.8.9.

²⁷ Palamed je bio jedan od grčkih junaka pod Trojom, poznat po svojoj domišljatosti. Kad je Odisej pokušao izbjeći priključenje vojnom pohodu na Troju, pravio se maloumnim tako što je upregnuo u plug vola i jarca te sijao sol. Palamed ga je prozreo i stavio Odisejeva malenoga sina Telemaha na put njegovoga pluga. Kad je Odisej podigao plug da ne ozlijedi dijete, postalo je svima jasno da se samo pretvara. Odisej se Palamedu osvetio pod Trojom podmetnuvši mu u šator zlato i krivotvoreno pismo u kojemu mu Trojanski vladar Prijam tobože obećava zlato ako izda Helene. Kad je Odisej "otkrio" to pismo i zlato, optužio je Palameda pred čelnicima Helenske vojske koji su ga dali kamenovati.

²⁸ Slično navodi Ksenofont u *Uspomenama*: "Zar nisi čuo za Palamedova stradanja? Ta njega upravo svi slave jer je poginuo zbog toga što mu je Odisej zavidio na mudrosti." (IV.2.33) Priča o Palamedu uistinu je bila čest predmet pjesničke obrade, napose u antičkih tragičara. Osim Eshila, Sofokla i Euripida, tragediju *Palamed* napisao je i Astidam. Komediju istoga imena napisao je pjesnik Filemon. Od svih tih djela danas je sačuvan tek pokoji fragment. Ovdje valja spomenuti predaju prema kojoj su se Atenjani okupljeni u kazalištu na (posthumnoj) izvedbi Euripidove tragedije mahom rasplakali prepoznavši Sokrata u stihovima: "Ubiste, ubiste. Danajci, premudroga / slavuja Muzá što nikome zlo nanio nije." (Diogen Laertije II.44; vidi i *Schol. in Isocr. Bus.* 22–32). Osim pjesničke obrade Palamedova lika, bila je dobro poznata i ona retorička koju je sastavio Gorgija u obliku fiktivnog sudskog govora *Palamedova obrana* (DK 82 B 11a). Palameda znakovito spominje Sokrat u Platonovoj *Obrani* (41b2) skupa s Ajantom i Telamonom, kao trojicu nepravedno pogubljenih heroja s kojim bi bilo zanimljivo razmjenjivati iskustva u Hadu. Usporedba Sokrata s Palamedom nalazi se i u Libanija, *Zabrana Sokratu da govori* §29.

su sa mnogom razgovarali, besplatno ih poučavajući svakom dobru koje god sam mogao.”²⁹

[27] Izrekavši to, otišao je s vedrinom u očima, držanju i koraku, posve u skladu sa svojim riječima. A kad je vidio prijatelje kako plaču, reče: “Što, zar vi to tek sada plačete? Zar ne znate sve ovo vrijeme da me je priroda od trenutka rođenja osudila na smrt? Da moram umrijeti dok me još svakojaka dobra čekaju, jasno da bi i meni i onima koji su mi nakloni trebalo biti žao. Ali da život moram skončati dok su mi svakojake muke na vidiku, smatram da bi svima vama trebalo biti drago što mi stvari idu na ruku.

[28] Ondje je bio neki Apolodor,³⁰ Sokratov silno predani prijatelj, inače prostodušan čovjek, pa reče: “Ali meni je osobno, Sokrate, najteže podnijeti to što vidim da ćeš biti nepravedno pogubljen.” A Sokrat, kažu, pogladivši ga po glavi odgovori: “A što bi ti više volio vidjeti, najmiliji moj Apolodore, da budem pravedno ili nepravedno pogubljen?”³¹ i pritom se nasmiješi.

[29] A kažu i da je Sokrat vidjevši Anita³² kako prolazi, rekao: “Ovaj ovdje čovjek se diči kao da je učinio neko veliko i lijepo djelo što me dao pogubiti, zato što, kad sam vidio da mu grad ukazuje najviše počasti, rekoh da ne bi trebao svog sina odgajati za kožara.”³³ Tako je bijedan,” reče Sokrat, “da ne zna, kako se čini, da je od nas dvojice pobjednik onaj koji je za sva vremena učinio i korisnija i ljepša djela.” [30] “Osim toga,” kažu da je dodao, “još je Homer nekim ljudima na umoru pripisao

²⁹ Usporedi *Uspomene* IV.8.10.

³⁰ Apolodora spominje Platon u *Obrani* (34a2, 38b7) kao jednoga od imenovanih Sokratovih prijatelja prisutnih na suđenju. Također, Apolodor je pripovjedač radnje u *Gozbi*, u kojoj Platon za njega kaže da ni o kome nije dobro mislio i govorio osim o Sokratu (173d4). U *Fedonu* Platon veli da je Apolodor od svih najviše ridao u Sokratovim posljednjim trenucima (59a9, 117d3). U *Uspomenama* (III.11.17) Ksenofont spominje Apolodora u svezi s Antistenom, odakle se može zaključiti da je vjerojatno pripadao kiničkom krugu Sokratovih sljedbenika.

³¹ Ovu anegdodu Diogen Laertije (II.35) ne povezuje s Apolodorom, nego sa Sokratovom ženom Ksantipom.

³² Za razliku od već spomenutoga Meleta, koji je u to vrijeme bio nepoznat. Anit je bio istaknuti demokratski vođa u Ateni i dobrostojeći obrtnik. Iako je Melet bio glavni Sokratov tužitelj, po svoj prilici Anit je bio pokretač i glava procesa protiv Sokrata. O trećem tužitelju, Likonu, ne znamo ništa povrh onoga što Platon o njemu kaže u *Obrani* (23e4–24a1).

³³ Prema predaji, Anit se bavio štavljenjem kože. Kao i većina drugih zanata u to doba, on se prenosio s oca na sina.

sposobnost predviđanja budućnosti, pa i ja želim iznijeti jedno proročanstvo.³⁴ Naime, jedno kratko vrijeme družio sam se s Anitovim sinom i učinilo mi se da nije slabašna duha. Stoga tvrdim da neće izdržati u ropskom zanimanju koje mu je otac namijenio.³⁵ A zbog toga što neće imati valjanog skrbnika, spopast će ga neka niska požuda i zaista će daleko dogurati u iskvarenosti.”³⁶ [31] Rekavši to nije pogriješio, jer je mladiću omililo vino pa nije prestajao piti ni noću ni danju, te na kraju nije ništa vrijedio niti svojem gradu, niti prijateljima, niti samome sebi. Anit je tako zbog lošeg odgoja svojega sina i vlastite zadržtosti, iako mrtav, još uvijek na lošem glasu.³⁷ [32] Zbog toga što je samoga sebe veličao u sudištu Sokrat je pak na sebe navukao zlobu i tako učinio da ga porotnici još teže osude.

Meni se, dakle, čini da je Sokrata stigao usud koji je bogovima mio. Naime, izbjegao je najmučniji dio života, a od svih smrti dopala ga je ona najlakša. [33] I dokazao je čvrstinu duha; naime, kad je shvatio da mu je bolje umrijeti nego dalje živjeti, baš kao što niti pred ostalim dobrima nije uzmicao, niti pred smrću nije omeškao, već ju je s vedrinom i iščekivao i prihvatio.³⁸

[34] Razmišljajući tako o mudrosti i plemenitosti tog čovjeka, ja ne mogu a da ne ostavim spomen na njega, i ostavljajući spomen ne mogu a da ga ne hvalim. I ako je netko od onih koji teže za vrlinom susreo koga korisnijega od Sokrata, ja tog čovjeka smatram dostojnijim najvećega blaženstva.³⁹

³⁴ Usporedi Platon, *Obrana* 39c.

³⁵ Da je kožarstvo, odnosno postolarstvo, zanimanje nedostojno slobodnoga čovjeka Ksenofont stavlja u usta Sokratu i u dijalogu *O gospodarstvu* IV.2-3.

³⁶ Usporedi Libanije, *Sokratova obrana* §24. Odsustvom od Sokrata Ksenofont obrazlaže izopačenost Kritije i Alkibijada u *Uspomenama* I.2.24-26.

³⁷ Iz povijesnih je izvora poznato da je Anit još 385. godine pr. n. e. obnašao javnu dužnost žitnog nadzornika (*sitophylax*) u Ateni. To upućuje na zaključak da je Ksenofont *Obranu* sastavio najmanje četrnaest godina nakon Sokratove smrti.

³⁸ Usporedi *Uspomene* IV.8.1.

³⁹ Usporedi *Uspomene* IV.8.11.